

NUME DE PERSONAJE DIN LITERATURA RUSĂ

de

Maria ANDREI

În literatura rusă există un număr foarte mare de nume cu o bogată valoare caracterologică. Numele de acest tip sunt fie mai vechi și au la bază diferite porecle ori supranume, fie creații noi, proprii scriitorilor respectivi. Interesant este și faptul că, în mod frecvent, descrierea personajului este o continuare și, în același timp, o completare a sensului existent în apelativul care stă la baza numelui sau poreclei respective¹. Pe de altă parte, însuși numele personajelor contribuie la caracterizarea lor, sugestionând cititorului unele trăsături pe care autorul le are în vedere. Prin urmare, portretul realizat de autor se află într-o îmbinare armonioasă cu sensul apelativului de la care s-a format numele.

În literatura beletristică adeseori sunt utilizate sensurile simbolice ale numelor – sensuri ascunse, descoperite în subtextul operei. Funcția simbolică a numelui este, câteodată, estompată în mod conștient de scriitor, pentru ca numele să pară mai natural. În acest sens, ca teme antroponimice se folosesc, printre altele, apelative dialectale: **Baraboșev** < *барабош* = *пустомеля* „flecar”, **Knurov** < *кнур* = *каба* „porc mistreț”, „vier”, **Mizghir** (dialectul nordic) < *тарантул, ядовитый паук* „păianjen otrăvitor”, **Șalâghin** < (dialect) *шалъ* = *блазь* „prostie”, „gărgăuni”, „toane” sau < *шалыга* (*Dicționarul* lui V. I. Dal’) „minge”, „balon” sau *шалыга* = *плеть* „gârbaci”, „cravașă” (la A. N. Ostrovski), **Brudastâi**, care dialectal semnifică *пес с торчащей шерстью и с усам* „cățel cu blana atârând și cu mustăți”, **Furnacev** < *фурнуть* = *швырнуть* „a arunca, a azvârli, a risipi”².

Datorită formei transparente, cât și datorită rolului important la nivelul contextului, numele poate fi perceput în mod diferit de către cititor. Uneori

¹ Vezi Alla Vințeler, O. Vințeler, *Câteva considerații pe marginea onomasticii literaturii ruse*, în *Studii de onomastică*, Cluj-Napoca, 1976, p. 168.

² Е. Б. Магазаник, *Ономастопэтика или говорящие имена в литературе*, Ташкент, 1978, p. 50.

chiar și pentru același cititor sunt posibile asociații „etimologice” diferite. Din cumularea lor rezultă un fascicul de imagini care permit o caracterizare completă a personajului.

Sensul suplimentar al numelui poate fi decodificat fără a recurge la asociații de genul celor arătate mai sus, ca în cazul numelui de familie **Pobedonosikov** la V. Maiakovski. Aici asociațiile pe baza noțiunii *pobeda* „victorie” și *nosik* „năsuc” ne conduc spre ceva neobișnuit, absurd și chiar stupid. Totuși, toate aceste asociații își găsesc loc în imaginea unitară a eroului respectiv, al cărui nume e, desigur, o parodie onomastică a celebrului președinte al Sinodului – **Pobedonoscev**.

Când asociațiile pe baza numelui nu pot fi reunite la nivelul unui context, ele vor da naștere la imagini de sine stătătoare ale denotatului, caracterizându-l din perspective diferite. Numele de familie **Murzavetskaia** la A. N. Ostrovski permite, în primul rând, asociații cu cuvintele *мерзавец* „ticălos”, „mârșav”, „nemernic”, ce dezvăluie o caracteristică morală a eroinei, și, în al doilea rând, asociații cu cuvântul oriental *мурза*, aluzie ironică la o origine străină a aristocratei care, din păcate, este „cu adevărat rusă”. Mai mult, numele de familie **Murzavetskaia**, prin forma *мурза*, poate genera asociații de natură istorică, la fel ca și numele de familie **Mamaev** (*Mamai*), **Kuciumov** (*Kucium*) de origine tătară, legate de barbaria și despotismul jugului tătar.

Un nume literar poate trezi la cititori alte conotații decât cele vizate de autorul operei literare. Numele de familie al unuia dintre personajele lui N. V. Gogol este **Paciuk** și provine din apelativul omonim de origine ucraineană cu sensul „șobolan”. Cititorul care nu cunoaște limba ucraineană descoperă în acest nume, pe fondul limbii ruse, doar conotația negativ-emoțională, generată de asocierea cu sufixul rusesc cu valoare negativ-afectivă *-uk* (*дундук* „om prost, greu de cap”, *фетюк* „prostovan”, *гадюка* (fig.) „viperă, scorpie”, *злюка* „om rău”, „viespe”, „pacoste”, „scorpie”), dar nu înțelege sensul material – „șobolan”.

Când F. M. Dostoievski a ales pentru **Svidrigailov** numele de familie, nu a avut în vedere o temă pronunțat semnificativă, care să-i confere un sens simbolic. Selectând forma **Svidrigailov**, autorul a avut în vedere valoarea ei negativ-afectivă vag resimțită, care poate fi pusă în contul unei sonorizări neobișnuite pentru cititorul de rând.

F. M. Dostoievski, arată L. V. Uspenski, s-a străduit ca prin forma sonoră a numelui să exprime esența personajului, trăsăturile lui morale. Uneori numele **Svidrigailov** are o sonoritate care îți insuflă „dezgust”, „ostilitate”, „un sentiment de groază față de eroul, pe bună dreptate, rău, negativ, respingător”³.

³ Л. В. Успенский, *Слово о словах: Ты и твоё имя*, Ленинград, 1962, p. 505.

Cititorul, cunoscător al dialectelor sud-vestice ale Rusiei, poate descoperi în acest nume tema *свидый* = *кислый, оскомистый* „acru”, „strepezit”, (fig.) „a-i fi cuiva lehamite” și *гаило* = *хаило, пасть* „gură”, „bot”, fără a mai vorbi de *ругать, изругать* (*хулу*) „a ponegri, a împrășca”. Astfel, *ostilitatea* conținută în nume capătă o fundamentare evidentă.

Conotații morale pot rezulta din corelarea numelui cu alte nume în contextul aceleiași opere literare sau chiar în opere literare diferite și la scriitorii diferiți. Numele eroului lui M. Ju. Lermontov – *Maksim Maksimâci* – își evidențiază trăsătura caracteristică atunci când este comparat cu numele altor personaje ale romanului: cu numele de familie al eroului principal, *Peciorin*, cu numele exotic oriental *Bela* și cu numele aristocratic europeanizat *Meri*. Astfel, *Maksim Maksimâci* apare ca un nume obișnuit, simplu; *simplitatea* numelui este intensificată și de procedeul repetiției, pe care autorul îl folosește pentru formarea patronimicului *Maksimâci*, îmbinare specifică tradiției populare ruse.

Astfel de „interferențe” pot fi realizate și prin reactualizarea frazeologismelor, prin preluarea numelui din proverbe și zicători, din asociații cu nume întâlnite în alte opere literare, din asociații cu nume de personaje reale. Așa, de exemplu, la N. A. Nekrasov întâlnim numele de persoană *Iakim Nagoi*, îmbinarea între nume și poreclă de la frazeologismul *яко наг, яко благ*, care înseamnă „simplu”, dar are și conotația „ironic”. Acest tip de nume este frecvent și la F. M. Dostoievski. Numele *Foma Fomâci* provine de la proverbul *На безрыбье рак - рыба, на безлюдии Фома - дворянин* „În lipsă de pește și racul este pește, în lipsă de oameni și Foma este nobil!”.

Numele cneazului *Mâșkin*, care este foarte sărac, provine de la *мышь* „șoarece” și se asociază cu zicătoarea: *беден как церковная мышь* „Sărac ca un șoarece de biserică”.

Conotații intertextuale sunt conținute în nume de familie precum *Nedotâkin* și *Dvoekurov* la M. E. Saltâkov-Șcedrin, care pot fi asociate cu *Polutâkin* la I. S. Turgheniev, cu *Troekurov* la A. S. Pușkin ori cu numele *Liovenka* și *Borenka* la F. M. Dostoievski sau cu *Levon* și *Borenka* la A. S. Griboedov.

În operele sale satirice, scriitorul M. E. Saltâkov-Șcedrin⁴ amplifică trăsătura conținută în forma internă transparentă a numelui prin includerea în context a cuvintelor-etimon care servesc ca bază etimologică. Dacă acesta din urmă este o denumire de animal, insectă etc., contextul cuprinde și trăsăturile lor. Prin transfer semantic, ele devin trăsături de bază ale

⁴ M. E. Салтыков-Щедрин, *Собрание сочинений*, том 5, том 6, Москва, 1951; idem, *Opere*, vol. 5, vol. 6, București, 1961.

purtătorului numelui, îndeplinind și o funcție expresivă. Numele reflectă caracterul și conduita purtătorului, fiind, parcă, ales conform zicătorii: *по шерсти и кличка* „spune-mi cine ești, ca să-ți spun cum te numești”.

De exemplu: (Lukianâci spune):

„– *Заяц из Долгинихи приехал.*

– [...] *Зайцем прозван оттого, что он на всяком месте словно бы из-под куста выпрыгнул*”⁵ (Благонамеренные речи).

În partea a doua (*зайцем прозван* „e poreclit *iepure*”), cuvântul *заяц* „iepure” are o funcție dublă: pe de o parte, apare ca poreclă a personajului, iar pe de altă parte, datorită construcției comparative *словно бы из-под куста выпрыгнул* „parcă ar fi sărit din tufiș”, își păstrează sensul direct, comun. Sau,

„– *Солитер-то ты думаешь, как пролез?*

– *Солитер-то! Так, сам собой... На то он и солитер!*

– *Нет, он сперва в камердинера влез, а потом уж и...*”⁶ (Культурные люди) (*солитер* „tenie”, „panglică”).

Sintagma *в камердинера влез* „s-a dat bine pe lângă camerier” fixează trăsătura de bază care a determinat selecția formei interne. Pe lângă conotații moral-etice: *фățăрnicie*, *servilism* în fața celor puternici, *distrugerea* cu orice preț a celor slabi, numele conține și conotația depreciativă „dispreț” și „desconsiderare” față de persoana care, în scopuri personale, folosește asemenea mijloace de parvenire.

Corelarea formei interne a numelui și a contextului poate fi atât de bine realizată, încât în etimon coexistă, sensul direct cu cel figurat:

[Profesorul de limba rusă îl întreabă pe *Oslikov* < *oslik* „măgăruș”]

„– *Господин Осликов! „Осел и соловей” – Какая это часть речи?*

– *Глагол-с.*

– *Извольте спрягать!*

– *Я осел и соловей, ты осел и соловей, он...*”⁷ (Господа ташкентцы).

⁵ „– A venit *Iepurele* din Dolghiniha.

– [...] E poreclit *Iepure* pentru că răsare în tot locul, parcă ar ciuști din tufiș. Unde nu vrei, acolo e” (M. E. Saltâkov-Șcedrin, *Opere*, vol. 6, *Vorbe leale*, p. 166).

⁶ „– [...] *Soliter* cum crezi că a răzbit?

– Ei, *Soliter* ar fi răzbit și așa, singur... Nu degeaba i se spune *Soliter*...!

– Nu, la început **s-a dat bine pe lângă camerier** și abia după aceea...” (Idem, *Opere*, vol. 6, *Oameni civilizați*, p. 629).

⁷ „– Domnule *Oslikov*, «Măgarul și privighetoarea» – ce parte de cuvânt este?

– E verb.

– Pofteste de-l conjugă.

Utilizarea substantivului *ocel* „măgar” în denumirea fabulei, unde semantica cuvântului este îngreunată de interacțiunea sensului direct și a celui figurat, și în contextul următor, orientat spre sensul figurat al cuvântului *ocel* „măgar”, amplifică trăsăturile caracteristice ale formei interne a numelui de familie *Oslikov*. Ca urmare, ironia devine sarcasm caustic.

Contextul care actualizează forma internă a unui nume de familie compus include, de cele mai multe ori, îmbinări ale cuvântului-etimon. Îmbinări de acest tip au dobândit în timp, la nivelul limbii, și sensurile figurate. Baza lor figurativă este însă evidentă, căci cuvintele-etimon nu și-au pierdut sensul direct. Ca atare, imaginea figurativă a îmbinărilor respective este extinsă, cu ajutorul contextului, și asupra numelui de familie. El dobândește astfel puternice conotații satirice. De exemplu:

„*Фамилия Прокопа - Лизоблюд, из тех Лизоблюдов, которые еще при царе Горохе тарелки лизали*”⁸ (Культурные люди).

Лизоблюд < лизать „a linge”, блюдо = тарелка „farfurie”, лизать тарелки „a linge blide” **Лизоблюд** = **Lingeblide**.

Latura negativă a imaginii formei interne a numelui se reduce pe măsura dezvoltării psihologice a personajului. Forma internă a numelui constituie o antiteză a caracterului modificat al eroului.

Evidențierea formei interne a numelui poate fi realizată prin mijloace lexicale, aflate în strânsă legătură cu sensul real al cuvântului-etimon. De exemplu, *Mișa Nagornov* îi spune lui Prochodimțev:

„– ...чего у тебя никогда не будет в твоей адвокатуре – это возможность восходить по лестнице должностей, это возможность расширять твои горизонты и **встать** со временем **на ту высоту**, с которой человеческие интересы кажутся каким-то жалким миражем, мгновенно разлетающимся при первом появлении из-за туч **величественного светила** государственности!”⁹ (Господа ташкентцы).

Substantivul *высота* „înălțime” face parte din aceeași grupă lexico-semantică cu *гора* „munte”, etimonul numelui de familie *Nagornov*. Opoziția **встать на высоту** „a atinge o înălțime” - **величественное**

– Eu măgarul și privighetoarea, tu măgarul și privighetoarea, el...” (Idem, *Opere*, vol. 5, *Domnii Taşkentieni*, p. 228).

⁸ „Numele de familie al lui Prokop este **Lizobliud** – din spița **Lizobliudovilor**, care, încă din vremuri preistorice, se îndeletniceau cu **linsul blidelor**” (M. E. Saltâkov-Şcedrin, *Opere*, vol. 6, *Oameni civilizați*, p. 632).

⁹ „– [...] Ceea ce n-ai să ai însă niciodată în avocatura ta – e posibilitatea de a urca treptele ierarhiei și de a **ajunge** cu timpul, **la acea înălțime**, de unde toate preocupările omenești îți par un biet miraj nenorocit, care se spulberă de cum se ivește de după nori o stea a aparatului de stat!” (M. E. Saltâkov-Şcedrin, *Opere*, vol. 5, *Domnii Taşkentieni*, p. 266).

светило „stea, luceafăr grandios” – *Nagornov* decodifică ideea autorului despre erou.

Interesant este și numele de familie *Derunov* (Благонамеренные речи) < *драть* „a bate”. La început, forma internă nu pare a fi în concordanță cu profilul moral – liniștit, blând, modest al eroului. Pe parcursul narațiunii, ea își „manifestă” adevăratul sens: „[...] *Osip Ivanovič Derunov* [...] *Это был монополист, который всякую чужую копейку считал гулящей и не успокаивался до тех пор, пока не залучит все в свой карман.*

– [...] *Представь мне с мужика получить! Уж я своего не упушу, все до копейки выберу!* [...] я înțelegeam destul de clar, că *Дерунов* *своего рода вампир*”¹⁰ (Благонамеренные речи).

Cuvântul-etimon sau un dublet al lui poate preceda numele de familie, determinând apariția unui calambur. Iată ce-i spune, de exemplu, Sergej Prokaznin baroanei despre ofițerul *Субуля*:

„– [...] во всяком случае, *обожать молоко* все-таки лучше, нежели *обожать лук*...! [...] она с минуту в недоумении смотрела... и вдруг поняла!

– *Ах, да!* – почти вскрикнула она, весело хохоча: – „*Лук*”,... „*Цыбуля*”... *Лук*..., *Цыбуля*... *обожать Цыбулю*...”¹¹ (Благонамеренные речи).

Aici opoziția *молоко* „lapte” – *лук* „ceapă” trezește involuntar în memorie trăsătura caracteristică *сери* „care miroase urât”, iar următoarea opoziție *лук* „ceapă” – *цыбуля* „ceapă” – *Цыбуля* transferă această trăsătură și asupra formei interne a numelui de familie, ceea ce dă naștere calamburului și, în mod evident, conotațiilor morale și depreciative.

Contextul care evidențiază forma internă poate depăși limitele unor fraze și chiar ale unui paragraf. Repetarea cuvântului-etimon atrage atenția asupra formei interne a numelui. De exemplu: „*Антон Валерьянов Стрелов* был мещанин соседнего уездного города, и большинство местных обывателей еще помнит, как он с утра до вечера *стрелой*

¹⁰ „[...] *Osip Ivanovič Derunov* [...] un monopolist în lege, care socotea copeicile din buzunarul altora ca rătăcite din greșeală acolo și nu se liniștea până nu le vedea pe toate în buzunarul său.

– [...] Dar de la cine trag eu folos dacă nu de la mujic? Numai că uite ce te sfătui eu creștinește: nu te lua cu mujicul! Asta nu-i de tine! Lasă-mă pe mine să am eu de-a face cu el, **când e treaba de luat!** Că eu n-am să-i iert un ban de al meu, **am să scot de la el tot până la ultima copeicuță!** [...] Am priceput destul de bine, că *Derunov* este, în felul său un **vampir**” (Idem, *Opere*, vol. 6, *Vorbe leale*, p. 129).

¹¹ „– [...] În orice caz, e mult mai bine să adori laptele, decât ... ceapa! [...] La rândul ei, m-a privit o clipă nedumerită ... și deodată a priceput aluzia.

– Ah, da! A exclamat ea, râzând amuzată. «Ceapa»... «Țâbulea»... Ceapa ... Țâbulea ... Să-l adori pe Țâbulea ...” (M. E. Saltâkov-Șcedrin, *Opere*, vol. 6, *Vorbe leale*, p. 410).

*летал по базару, исполняя поручения... купцов-толстосумов. Отсюда прозвище Антон-Стрела, которое и оставалось за ним до тех пор, пока он сам не переименовал себя в Стрелова*¹² (Благонамеренные речи). **Strelov** < *стрела* „săgeată”, *стрелой летал* „alerga ca săgeată”.

Structura contextului maximal dă posibilitatea evidențierii trăsăturii aflate la baza formei interne a numelui de familie – a *avidității* și *lăcomiei*. Forma internă a numelui ajută la perceperea figurii simbolice a monopolistului hrăpăreț, al cărui aspect exterior contrastează, în mod evident, cu esența caracterului său.

Evoluția eroului, schimbarea caracterului lui atrage după sine modificarea încărcăturii semantice a formei interne a numelui: *„Ничего легкомысленного, напоминающего прежнюю, пуценную из лука стрелу, не осталось в этом человеке. [...] прежний худой и замученный Антошка, который ждал только мгновения, чтобы бежать вперед, куда глаза глядят, превратился в солидного, преуспевающего купчину, с довольно объемистым брюшком, с широким лицом, с пушистой светло-русой бородкой и с узенькими, бегающими глазами”*¹³ (Культурные люди).

Există însă cazuri când forma internă a numelui nu este motivată în niciun fel de context. Acestea sunt, de regulă, numele personajelor secundare, episodice etc. Forma internă a acestor nume este atât de transparentă din punct de vedere structural, încât nu necesită motivarea contextuală; ea apare fie ca o caracteristică, fie ca o aluzie la esența psihologică a personajului, trezește asociații care transferă numele într-un plan stilistic și satiric negativ. De exemplu, generalul **Golozadov** < *голый* „gol”, *зад* „partea dinapoi, dos, spate (al unui lucru)” sau **Ippolit Markelâci Udușiev** < *удушье* „sufocație, înăbușire, astmă, strangulare” (Благонамеренные речи).

Analiza aspectelor lingvistice ale „manifestării” formei interne a numelui evidențiază varietatea contextelor, complexitatea corelării numelui cu un context minimal sau maximal, acesta din urmă putând fi extins la sfera întregii culturi naționale în care a funcționat numele sau echivalentele sale onomastice.

¹² „Anton Valerianov **Strelov** era un târgoveț din capitala județului vecin, și cea mai mare parte a localnicilor îl mai țineau minte cum **zbura ca o săgeată** prin piață, de dimineața până-n seară, îndeplinind poruncile și comisioanele negustorilor grași la pungă. De aici i s-a și tras porecla de Anton-**Strela**, cu care a rămas până ce el însuși și-a schimbat numele în **Strelov**” (*Ibidem*, p. 223).

¹³ „Nu mai rămăsese în acest om nimic din acea ușurință de săgeată cu care se lansase odinioară din arc. [...] Nu mai era Antoșka cel de altădată slab și istovit, care aștepta doar un semn ca s-o ia la picior, încotro l-or duce ochii; dimpotrivă a devenit un om voinic, ajuns, spătos, cu pomeții lați, cu o bărbuță pufoasă de culoarea paiului și cu niște ochi înguști care îi alergau neastâmpărați” (*Ibidem*, p. 252).

BIBLIOGRAFIE

- Vințeler, Alla, Vințeler, O., *Câteva considerații pe marginea onomasticii literaturii ruse*, în *Studii de onomastică*, Cluj-Napoca, 1976, p. 167-183.
- Магазаник, Е. Б., *Ономастопоетика или говорящие имена в литературе*, Ташкент, 1978.
- Успенский, Л. В., *Слово о словах: Ты и твое имя*, Ленинград, 1962.
- Салтыков-Щедрин, М. Е., *Собрание сочинений*, том 5, том 6, Москва, 1951.
- Saltâkov-Șcedrin, M. E., *Opere*, vol. 5, vol. 6, București, 1961.

Об именах некоторых персонажей русской литературы
(Резюме)

В работе рассматриваются имена некоторых персонажей русской литературы и показываются их возможные коннотации.